

Соціальна політика та міграційні процеси

УДК: 331.556.4:338.124.4

О.А. Малиновська

Міграції в умовах глобальної фінансово-економічної кризи

Досліджено перспективи розвитку міграційних процесів в умовах глобальної фінансово-економічної кризи. Простежено вплив кризи на міграційні процеси у країнах світу за чотирма основними взаємопов'язаними напрямками: зростання безробіття; зменшення обсягів переказів; погіршення умов праці, посилення дискримінації та стигматизації мігрантів; зміни у політиці країн призначення та походження. Встановлено незначний вплив «великої рецесії» на кардинальне зменшення чисельності мігрантів. Викладено можливі наслідки змін світової міграційної ситуації для України.

Ключові слова: глобальна фінансово-економічна криза, міграції, мігранти, рівень безробіття.

Серед найтриваліших та найнебезпечніших наслідків глобальної фінансово-економічної кризи – негативний вплив на соціальну сферу, загроза людському розвитку та правам людини, у т.ч. праву на свободу пересування. Світовий банк прогнозує скорочення світового ВВП на 1,3% у 2009 р. При цьому падіння економіки в розвинених країнах, які є основними реципієнтами мігрантів, становитиме -3,6% (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка ВВП у деяких країнах-реципієнтах мігрантів, %

	2007	2008	2009	2010 (прогноз)
Розвинені країни та ЄС	2,6	0,09	-3,6	0,0
США	2,0	1,1	-2,8	-0,05
Великобританія	3,0	0,7	-4,1	-0,4
Франція	2,1	0,7	-3,0	0,4
Німеччина	2,5	1,3	-5,6	-1,0
Ірландія	6,0	1,2	-0,3	-0,7
Чехія	6,0	3,2	-3,5	0,1
Центральна Європа та СНД	7,6	4,5	-5,0	1,2
Росія	8,1	5,6	-6,0	0,5
Казахстан	8,9	3,2	-2,0	1,5

Вплив кризи на міграцію та мігрантів простежується за трьома головними напрямками. По-перше, це зростання безробіття серед тих, хто перебуває за кордоном, та обмеження можливостей для переїзду нових мігрантів. По-друге – зменшення обсягів переказів. По-третє – погіршення умов праці, посилення дискримінації та стигматизації мігрантів. І, нарешті, зміни у політиці країн призначення та походження. Ці напрями пов'язані між собою, оскільки зменшення обсягів переказів, як і виїзду, а також погіршення умов праці є наслідками несприятливої економічної ситуації та зменшення попиту на працю

© О.А. Малиновська, 2010.

у всесвітньому масштабі. Цим обумовлені й рішення урядів у сфері міграційної політики.

Внаслідок несприятливої економічної кон'юнктури, за даними МОП, у 2009 р. чисельність безробітних зросла на 20 млн. осіб і сягнула 59 млн. [1]. Для перспектив міжнародної міграції та становища мігрантів важливо, що **безробіття значно посилилося** в основних країнах-реципієнтах іноземної робочої сили (рис. 1). Причому, за прогнозом, пік скорочення зайнятості буде досягнуто лише наприкінці 2010 р. чи навіть на початку 2011 р. [2].

Безробіття зачепило мігрантів болючіше, ніж корінне населення. Наприклад, в Іспанії, де ситуація на ринку праці одна з найскладніших в Європі, а чисельність безробітних збільшилася впродовж 12 місяців на 1,8 млн. осіб і перевищила 4 млн. осіб, рівень безробіття мігрантів, який і до кризи був вищим, зріс на понад 7%, тоді як корінних мешканців – на 3%.

Це пояснюється низкою причин. По-перше, мігранти зайняті переважно у найбільш постраждалих сферах виробництва, зокрема в будівництві, промисловості, туризмі. В Іспанії, наприклад, у 2009 р. зайнятість в будівництві скоротилася на чверть [3]. По-друге, вони характеризуються найменш надійними статусами зайнятості, значно частіше за місцеве населення працюють тимчасово або неповну кількість робочих днів чи годин (табл. 2). По-третє, серед мігрантів

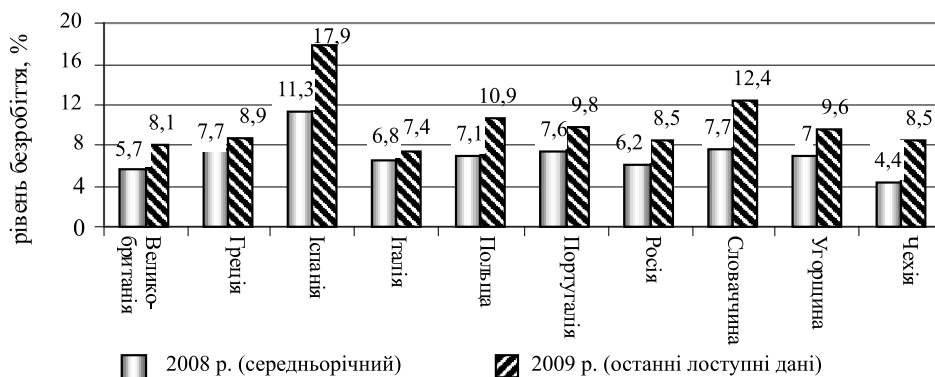

Рис.1. Рівень безробіття в деяких країнах-реципієнтах за даними МОП[2]

Таблиця 2

Характер зайнятості мігрантів та корінного населення в деяких країнах-реципієнтах

	Тимчасова зайнятість		Часткова зайнятість	
	Корінне населення	Мігранти	Корінне населення	Мігранти
Чехія	7,6	17,7	4,3	6,1
Греція	10,1	16,7	5,2	7,4
Угорщина	7,2	11,3	3,8	5,2
Італія	13,1	14,7	13,0	17,6
Польща	28,2	32,7	8,4	14,5
Португалія	21,2	34,0	8,9	7,6
Іспанія	28,8	47,5	11,5	13,7
Великобританія	5,2	8,9	24,7	20,4

переважає молодь з відносно невисоким рівнем освіти і незначним стажем роботи, тобто працівники, які першими потрапляють під скорочення. Так, упродовж останніх десяти років перед кризою у Великобританії саме іноземці заповнили 71% новостворених робочих місць, у США – 58%, в Іспанії, Австрії, Данії – понад 40% [4, с. 14]. По-четверте, значна частина мігрантів працює у тіньовій економіці, часом вони перебувають у країні без належних дозволів, внаслідок чого не користуються жодними соціальними гарантіями [5]. І, нарешті, мігранти найчастіше стають жертвами дискримінації на ринку праці.

Вплив кризи на мігрантів неоднаковий і відрізняється залежно від низки обставин. Передусім від країни перебування та сектора зайнятості, оскільки її негативні наслідки були різними для окремих держав та галузей економіки. Особливо помітно умови міграції погіршилися в країнах, де криза розпочалася раніше і є найгострішою, це, зокрема, США, а в Європі – Іспанія, Ірландія.

Щодо секторів економіки, у США, Іспанії, Ірландії, Арабських Еміратах у першу чергу постраждало будівництво. У деяких інших країнах-реципієнтах (Малайзії, Японії, Кореї) – промислове виробництво.

Становище мігрантів в умовах кризи залежить також від їхньої статі та рівня кваліфікації. Враховуючи гендерний розподіл працівників-мігрантів за сферами прикладання праці (чоловіки переважно зайняті у будівництві та промисловості, тоді як жінки – у сфері охорони здоров'я, освіти та в домашньому господарстві), кризу більше відчули чоловіки-мігранти, ніж жінки. Разом з тим, жінки частіше працюють у тіньовій економіці, де жодних гарантій трудових і соціальних прав не існує, тому їхнє становище також погіршилося.

Криза більше вплинула на некваліфіковану робочу силу, проте й для спеціалістів можливості працевлаштування за кордоном погіршилися. Разом з тим, у випадках, коли кваліфіковані мігранти є носіями дефіцитних професій, зокрема інженерних чи медичних, попит на них зберігається. Більше того, у сфері охорони здоров'я у США та Ірландії, незважаючи на вкрай складну ситуацію на ринку праці, відбувалося зростання зайнятості.

Сьогодні уже можна твердити, що кризові умови не призвели до масового повернення мігрантів на батьківщину, але зумовили **скорочення виїзду за кордон**. Передусім це пов'язано з тим, що попит на іноземних працівників зменшився. Наприклад, в Італії у 2008 р. 10 тис. працевлаштованих відкликали подані раніше запити щодо працевлаштування іноземців. З другого боку, потенційні мігранти ладні перечекаати кризу вдома, ніж наражатися на ризики міграції у несприятливих умовах. Наприклад, еміграція з Мексики, яка є однією з найбільших країн-донорів, у 2008 р. становила лише 45% від рівня 2007 р. [6]. Міграція скоротилася навіть у рамках ЄС, де вільна мобільність працівників є важливою складовою соціально-економічної політики. Так, у IV кварталі 2008 р. у Великобританії було зареєстровано на 45% менше працівників із країн – членів ЄС, ніж у IV кварталі 2007 р., в основному в результаті зменшення припливу з Польщі.

Ще одна сфера впливу кризи – **перекази мігрантів своїм сім'ям на батьківщину**. Приватні валютні надходження з-за кордону мають значний вплив на розвиток економіки країни походження, зменшення бідності, покращення показників людського капіталу. Хоча за обсягами вони поступаються прямій іноземній допомозі, проте вигідно відрізняються від неї тим, що потрапляють безпосередньо до адресатів і значно краще розподіляються.

За оцінками Світового банку обсяги переказів у 2008 р. досягли 433 млрд. доларів США, з яких 328 млрд. було надіслано до країн, що розвиваються. Якщо

ж врахувати суми, які переказуються неофіційними каналами, перекази можуть бути більшими на 50% [7].

Прогноз на 2009 р. передбачає їх скорочення на 5-8%, що пов'язано із зменшенням заробітків мігрантів внаслідок повернення частини з них додому, а також безробіття чи падіння рівня зарплат тих, хто залишився за кордоном (табл. 3).

У деяких країнах і регіонах скорочення переказів є особливо стрімким. Наприклад, з Росії, де працює багато мігрантів з країн СНД, у т.ч. з України, обсяги грошових переказів у IV кв. 2008 р. були на чверть меншими, ніж у III кв., у 2009 р. ця тенденція продовжувалася, що є прямим наслідком зупинки будівельних робіт, де зайняті численні мігранти, затримки чи невиплати заробітних плат, звільнень [8]. За оцінками Азійського банку, внаслідок кризи в економіці Росії та Казахстану обсяги переказів до пострадянських держав Центральної Азії скоротилися мало не на третину.

Особливо болючим падіння обсягів переказів є для невеликих країн, де вони зіставляють із значною часткою ВВП. Наприклад, у Молдові це 38,8%, у Таджикистані – 45%. Зменшення валютних коштів, що надходять від мігрантів, позначиться на обслуговуванні зовнішнього боргу, призведе до поглиблення бідності, внаслідок чого скорочення споживання матиме несприятливий мультиплікаційний ефект на економіку в цілому та перспективи виходу із кризи.

Разом з тим, зменшення обсягів переказів мігрантів має значно менші масштаби, ніж прямих іноземних інвестицій чи іноземної допомоги. Це пояснюється тим, що мігранти підвищують відсоток заробітків, який переказують на батьківщину, зважаючи на погіршення ситуації вдома. Треба зважати також на особливості переказів, які роблять жінки-мігрантки та чоловіки. Перші, як правило, надсилають менші суми, оскільки їх заробітки нижчі, але більш регулярно. Сфера зайнятості жінок-мігранток менше постраждала в умовах кризи, тому ця обставина гальмує скорочення обсягів переказів. У деяких випадках валютні надходження від мігрантів навіть зростають. Зокрема, це відбувається, коли мігранти повертаються на батьківщину і привозять додому заощадження, накопичені за кордоном.

Тобто перекази й надалі залишатимуться вкрай важливим фінансовим джерелом для країн, що розвиваються. Причому таким джерелом, який меншою мірою залежить від світової кон'юнктури і тому має велике антициклічне значення. Разом з тим, внаслідок падіння довіри до фінансової системи перекази ще більше, ніж раніше, можуть здійснюватися неформальними каналами.

Таблиця 3

Динаміка обсягів переказів мігрантів до країн, що розвиваються, %

	2008	2009		2010		2011	
		Базовий прогноз	Найгірший варіант	Базовий прогноз	Найгірший варіант	Базовий прогноз	Найгірший варіант
Усі країни, що розвиваються	8,8	-5	-8,2	2,9	-0,2	6,3	3,2
У т.ч. країни Європи та Центральної Азії	5,4	-10	-13	4,2	1,6	7,5	5,1

Наступний аспект впливу кризи на міжнародні міграції – **зростання дискримінації та стигматизації мігрантів**. Ті мігранти, які продовжують перебувати і працювати за кордоном, погоджуються на гірші умови праці, нижчу заробітну плату, лише щоб утриматися на робочому місці, оскільки вдома перспективи працевлаштування та оплати праці, і раніше непривабливі, погіршуються.

Хоча мігранти не конкурують з місцевим населенням, займаючи робочі місця, на які корінні мешканці не погоджуються, в умовах кризи деякі групи суспільства ототожнюють захист власних інтересів з нападом на інших, передусім мігрантів. За даними Євробарометра, програми повернення мігрантів, які втратили роботу, на батьківщину підтримують 79% італійців, 78% британців, 71% іспанців, 67% німців, 51% французів. Деякі профспілки в Польщі виступали проти іммігрантів з країн, що не входять до ЄС. У Російській Федерації почастишали напади на мігрантів: так, у 2008 р. було вбито 113 мігрантів – удвічі більше, ніж попереднього року. Активна антиіммігрантська кампанія розпочалася восени 2008 р. у російських ЗМІ, де просувалася ідея про небезпеку різкого зростання в умовах кризи злочинності серед цього контингенту населення. Зокрема, наводилися дані МВС, згідно з якими понад 40% злочинів у Москві вчинено мігрантами. При цьому, однак, не повідомлялося, що йдеться про мігрантів не з-за кордону, а з російської провінції [9].

Хоча, на думку експертів, кардинального повороту до антиіммігрантських настроїв у більшості країн-реципієнтів не відбулося, тиск на політиків у напрямку скорочення імміграції, безумовно, посилюється.

Щодо **політики країн призначення**, тут можна простежити певну аналогію з періодом кризи 1973-1974 рр., коли більшість західноєвропейських країн запровадили відверто антиімміграційні заходи. В арсеналі політичних рішень: введення більш жорстких вимог допуску в країну; підвищення вимог до проходження тесту ринку праці; обмеження можливостей для продовження дозволів та для зміни статусу перебування; зменшення квот прийому іммігрантів; заохочення повернення мігрантів на батьківщину; посилення боротьби з нелегальною міграцією.

Наприклад, відбулися зміни у бальній системі допуску іммігрантів до Великобританії. Для так званої першої категорії, тобто найбільш кваліфікованих спеціалістів, які фактично користувалися вільним в'їздом, було підвищено вимоги щодо освіти до рівня магістра, а рівень зарплатні – до 20 тис. фунтів на рік. Для другої категорії кваліфікованих мігрантів дещо нижчого рівня кваліфікації, які й раніше повинні були доводити, що на запропоноване їм робоче місце не претендує місцевий мешканець, тест ринку праці посилено. Передбачається, що ці заходи призведуть до скорочення вдвічі прибуття мігрантів з країн, що не належать до ЄС. В Іспанії список дефіцитних професій, який застосовується при допуску іммігрантів без проведення тесту ринку праці, було скорочено на третину. У ньому залишилися лише досить специфічні професії, які потребують високої кваліфікації (наприклад, нейрохірург).

У низці країн було підвищено вимоги також і щодо воз'єднання членів сімей мігрантів. Зокрема, восени 2008 р. в Італії збільшено розміри доходу, який повинен мати мігрант, щоб запросити сім'ю. Він встановлений на рівні мінімального соціального доходу (5,3 тис. євро) плюс по 50% цієї суми на кожного члена сім'ї. Дорослі діти та батьки у віці старше 65 років можуть бути допущені в країну лише за умови, якщо вони непрацездатні і перебувають на утриманні мігранта, але мають при цьому оплачену страховку.

Мігрант не може розраховувати на продовження дозволу на перебування, якщо він втратив роботу. Йому, однак, дозволяється певний час залишатися в країні для пошуку іншого місця роботи (в Італії на 6 місяців, у Швеції – на 3 місяці, в Росії – на 1 місяць). Якщо ж роботи немає, він повинен залишити країну.

Ще одна реакція урядів на кризу – скорочення квот. В Італії на 2009 р. було встановлено квоту лише 80 тис. і тільки для сезонних працівників (у 2008 р. 150 тис., а у 2007 р. – 170 тис.). Квоти на працевлаштування іноземців скорочено в Росії, Казахстані та інших державах.

Водночас мігрантів заохочували до добровільного повернення на батьківщину. Відповідна програма започаткована в Чехії (лише для легальних мігрантів). Крім безкоштовного проїзду, безробітним іммігрантам пропонувалася грошова допомога: 500 євро на дорослого і 250 на дитину. Передбачалося, що упродовж першої фази реалізації проекту такими можливостями скористаються 2 тис. осіб. Реальна чисельність заявників була вдвічі меншою (70% з них становили монголи, 16% – узбеки). Іспанія, де перебувають 3 млн. мігрантів, у вересні 2008 р. прийняла закон, який стосується безробітних мігрантів з тих країн (крім ЄС), з якими підписано угоди про соціальне страхування. Їм пропонується у разі добровільного повернення на батьківщину, виплатити суму допомоги з безробіття, на яку вони могли б претендувати: 40% ще в Іспанії і 60% через 30-90 днів на батьківщині. Такі особи зможуть повернутися до Іспанії лише через 3 роки. Планувалося, що цією схемою скористаються до 100 тис. іноземців, проте кількість звернень ледь перевищила 900 після півроку імплементації закону [5].

Причини неуспіху програм повернення очевидні. По-перше, мігранти, які здобули право на соціальну допомогу, не бажають його втрачати. По-друге, виїхавши на батьківщину, вони побоюються, що більше не зможуть повернутися до країни перебування. А найголовніше, що на батьківщині ситуація, зазвичай, ще гірша, ніж у країні перебування, перспективи працевлаштування обмежені, заробітки мізерні, соціальна допомога відсутня. Досвід кризи 1970-х років та масштабних програм повернення, що тоді розроблялися, підтверджує, що ними користаються переважно ті мігранти, які й без цього були орієнтовані на вибуття. Так, хоча цільовою групою цих програм передусім були вихідці з Північної Африки (Франція) та Туреччини (Німеччина), однак скористалися ними переважно громадяни Іспанії та Португалії.

Справа в тому, що навіть втративши роботу, мігранти найчастіше воліють перечекаати кризу за кордоном. Якщо разом з роботою втрачаються й підстави для перебування, це означає перехід на нелегальне становище з усіма його наслідками. Враховуючи це, країни призначення посилюють заходи проти нелегальної міграції. Наприклад, в Італії запропоновано вважати нелегальне перебування, яке наразі є адміністративним правопорушенням, кримінальним злочином.

Як погіршення становища мігрантів за кордоном, так і масове повернення на батьківщину не можуть не турбувати *країни походження мігрантів*. В умовах кризи політика цієї групи країн спрямовується на: запровадження (чи розвиток) програм реінтеграції мігрантів після повернення; захист прав мігрантів за кордоном; пошуки нових ринків праці для своїх громадян у країнах, які менше постраждали від кризи.

Наприклад, на Філіппінах було оголошено про створення спеціального фонду, який покликаний надавати кредити мігрантам, що повертаються на батьківщину, для забезпечення їхнього працевлаштування або відкриття власної

справи. Департамент праці країни оголосив про започаткування для колишніх мігрантів програм із перекваліфікації та сприяння підприємству. Було збільшено державні витрати на розвиток інфраструктури в сільській місцевості та створення нових робочих місць, розширено систему мікрокредитування та підтримки кооперативів. Уряд також забезпечив надання працівникам-мігрантам, які втратили роботу за кордоном, юридичних послуг у разі не виплати їм заробітних плат та належних за контрактом компенсацій. До країн перебування було відряджено кілька офіційних місій, завдання яких полягало як у наданні допомоги громадянам, що перебувають у відповідних країнах, так і пошуках нових місць прикладання праці для філіппінців. Зокрема, було досягнуто домовленості з японською корпорацією з надання соціальних послуг про використання в Японії праці філіппінського персоналу [3].

У Киргизстані з метою працевлаштування мігрантів, які повертаються, уряд вирішив започаткувати масштабні гідроелектротехнічні будівельні роботи. У Таджикистані акцент зроблено на підтримку самозайнятості. Зокрема, мігранти, які мають намір відкрити власне мале підприємство, можуть отримати кредит, а орієнтовані на заняття сільгоспвиробництвом – ділянку землі та скористатися навчальними курсами з ведення господарства [10]. Отже, криза виявилася непоганим стимулом до розробки низкою країн походження політики щодо громадян, працевлаштованих за кордоном, яка має існувати за будь-яких економічних умов.

На основі огляду наслідків кризи для міжнародної міграції, а також досвіду попередніх криз світової економіки, можна сформулювати деякі **прогнози** щодо подальшого розвитку світових міграційних процесів.

Основний висновок полягає у тому, що «велика рецесія», хоча й загальмувала певною мірою міжнародні переміщення населення, як і інші глобальні процеси, проте не викликала кардинального зменшення чисельності мігрантів та інтенсивності переміщень. Вона більше позначилася на складі міграції, ніж на її обсягах.

По-перше, кризові явища, імовірно, спонукали більшість мігрантів, які вже здобули за кордоном надійний правовий статус і можуть розраховувати на соціальну допомогу, міцніше вкоренитися у країні перебування, зокрема, перевезти сюди сім'ї. Саме так розвивалися події за часів нафтової кризи 1970-х рр., коли, незважаючи на жорсткі обмеження, імміграція до основних країн-реципієнтів продовжувала зростати за рахунок об'єднання сімей. Поряд із збільшенням обсягів міграції це означає підвищення ризику остаточної втрати частини національного трудового та інтелектуального потенціалу країнами-донорами внаслідок перетворення тимчасової еміграції на постійну.

По-друге, частина іммігрантів, яка втратила право на перебування, незважаючи на це, не повернулася додому, де перспектив працевлаштування та заробітку обмаль, і залишилася в країнах-реципієнтах на нелегальному становищі, шукаючи роботу в тіньовій економіці.

По-третє, попри економічні труднощі, в розвинених країнах продовжує існувати сегмент ринку праці, де робочі місця залишаються непривабливими для місцевого населення. Наприклад, у Росії в регіонах, які приймають найбільше мігрантів, тобто у Москві та Петербурзі, зростає й кількість вакансій. Наприклад, у Москві вона збільшилася з 170 тис. у грудні 2008 р. до 231 тис. у березні 2009 р. З них лише 92 тис. служба зайнятості вважає привабливими для москвичів [11]. Дефіцит працівників підтримуватиметься демографічними негараздами, старінням населення. Так, у США та Ірландії, які найбільше

постраждали від кризи, працевлаштування у сфері охорони здоров'я та соціальних послуг зростало. Крім того, в результаті кризових явищ у країнах-реципієнтах розширюватиметься сфера тіньової економіки, що відкриває додаткові можливості для мігрантів, у т.ч. нелегальних.

По-четверте, політика країн-реципієнтів, спрямована на скорочення імміграції, впливає лише на певні контингенти тимчасових трудових мігрантів. Вона не може містити відмову від надання притулку, перешкодити воз'єднанню сімей, порушити колективні міжнародні домовленості щодо зон вільного пересування (ЄС, СНД) або норми двосторонніх угод, тобто має лише обмежені результати.

По-п'яте, економічна ситуація в країнах-донорах, що відзначається збільшенням безробіття, банкрутством малого бізнесу, наростанням заборгованості за кредитами, може обумовити зростання еміграційного потенціалу. Тобто люди вдаватимуться до пошуків будь-якої роботи за кордоном, у т.ч. нелегальної.

По-шосте, міграція може стати одним з інструментів стабілізації світової економіки після кризи. Зокрема, азійська фінансова криза кінця 1990-х рр. продемонструвала, що збереження ринків праці відкритими для мігрантів було важливим фактором економічного відновлення. Це стримує уряди країн-реципієнтів від наджорстких заходів проти мігрантів. Адже в умовах зростаючої конкуренції за людські ресурси у вигравші залишаться ті, хто збереже для себе джерела постачання додаткової робочої сили [12]. Так, у лютому 2009 р., в умовах зростаючого безробіття, у виступі на колегії Федеральної міграційної служби Росії її директор К. Ромодановський підкреслював, що на зміну кризі прийде підйом, отже Росії будуть потрібні додаткові трудові ресурси [13]. У США, де криза, як відомо, розпочалася з ринку нерухомості, деякі експерти пропонували для підвищення попиту на житло збільшити імміграцію, тобто вбачали у прибутті іммігрантів антикризовий засіб [14]. Деякі держави уже скористалися з економічних труднощів сусідів, щоб залучити іммігрантів. Наприклад, канадійська провінція Альберта запропонувала кваліфікованим працівникам-мігрантам, що перебувають у США, але втратили там роботу, перебраться до Канади. Крім іншого, їх заохочували більш простою і короткою процедурою отримання дозволів на постійне проживання [4]. Певні заходи щодо залучення іммігрантів, передусім кваліфікованих, незважаючи на кризу, застосовували також країни, які не належать до числа традиційно імміграційних. Зокрема, в Німеччині з лютого 2009 р. було відмінено тест ринку праці при працевлаштуванні висококваліфікованих мігрантів, якщо вони отримали освіту в Німеччині або в німецьких навчальних закладах за кордоном, скорочено вимогу щодо суми інвестицій для іммігрантів-інвесторів з 500 до 250 тис. євро. У Швеції сформовано список дефіцитних професій, носії яких можуть працевлаштуватися в країні, прибувши за будь-яким видом віз, тобто вони не повинні повертатися на батьківщину і клопотатися там про трудову візу. Їхні члени сімей одразу ж можуть приєднатися до мігрантів, більше того – також вийти на ринок праці, якщо голова сім'ї має дозвіл на перебування тривалістю понад 6 місяців.

Враховуючи наведені міркування, спробуємо розглянути можливі наслідки змін міграційної ситуації для України. Передусім у зв'язку з кризою висловлювалися побоювання щодо повернення працівників-мігрантів з-за кордону і погіршення ситуації на ринку праці. Справді, оскільки криза в першу чергу вдарила по будівельній галузі, де працювала значна частина українських мігрантів, будівельники поверталися, особливо з тих країн, де вони становили більшість, наприклад, із Росії, Португалії. Відповідно до статевого та освітнього

складу будівельників, це були чоловіки із середнім рівнем кваліфікації, представники робітничих професій. Внаслідок значної регіональної диференціації міграції повернення, як і припинення валютних переказів на батьківщину, передусім відчутно в західних областях України. Оскільки участь селян у заробітчанських поїздках вища, згортання міграції найболючіше для сільської місцевості. Тобто переважно поверталися представники тієї категорії трудящих, яким в умовах кризи знайти роботу в Україні непросто, до того ж у ті регіони, де безробіття і можливості зайнятості навіть у період економічного зростання були несприятливими.

Не маючи перспектив на батьківщині, частина тих, хто втратить роботу в за кордоном, може залишитися там нелегально. Отже, незаконний сегмент української трудової міграції зріс, становище мігрантів у країнах перебування погіршилося.

Водночас за кордоном затребуваними залишилися послуги домашньої прислуги, сезонна робота в сільському господарстві, кваліфікована праця в промисловості. Тому, напевно, обсяги заробітчанства в Італії, сезонної роботи в Польщі, Угорщині тощо змінилися несуттєво. Та й у Росії, за даними Вищої школи економіки, в реальному секторі зберігається дефіцит кадрів. Передусім зберегли свої робочі місця жінки – домашні робітниці та соціальні працівники, а також кваліфікована робоча сила. Тим більше, що ці категорії трудящих найчастіше працюють у зарубіжних країнах легально. Тому, вірогідно, вони залишатимуться там на час кризи навіть у разі втрати роботи, оскільки зможуть скористатися певними соціальними гарантіями.

Отже, збільшення тиску на ринок праці в Україні внаслідок скорочення міграції є помірним. А за умови адекватного реагування влади вплив кризи може мати й позитивні результати. Передусім це шанс повернути на батьківщину національні кадри, поповнити трудовий потенціал за рахунок осіб, збагачених значним професійним та життєвим досвідом. Зокрема, повернення будівельників покращить умови виконання будівельних проектів до Євро-2012. Додаткове залучення в економіку кваліфікованих працівників є однією з основних умов майбутнього виходу з кризи. Позитивним воно є для сімей заробітчан, виховання дітей, демографічної ситуації в цілому.

Мінімізація наслідків фінансово-економічної кризи у сфері міграції та використання позитивного потенціалу вимагає ретельно розроблених дій. Вони, передусім, мають бути спрямовані на соціально-економічну інтеграцію мігрантів, які повертаються. Враховуючи безробіття, найоптимальніший шлях – розвиток самозайнятості. Він потребує адресних заходів, націлених на заробітчан, мета яких – забезпечення умов для виробничого використання зароблених за кордоном коштів, створення на цій основі робочих місць не лише для мігрантів, але й інших громадян.

У цьому контексті було б доцільно розробити державну та місцеві (для регіонів, охоплених інтенсивними міграціями за кордон) програми заходів, спрямованих на заохочення повернення мігрантів на батьківщину, створення нових робочих місць, розвиток малого бізнесу, у т.ч. і за рахунок коштів, зароблених громадянами за кордоном. До розробки програм повернення можна було б залучати країни – реципієнти української робочої сили, зарубіжну технічну допомогу та кредити.

Для зменшення негативних наслідків кризи в сфері трудової міграції за кордон варто було б сприяти розвиткові внутрішньої мобільності трудових

ресурсів як альтернативі зовнішній міграції і як засобу працевлаштування мігрантів, які повертаються з-за кордону.

Державі уже давно доцільно звернути увагу на розвиток системи послуг, що надаються працівникам-мігрантам банківськими установами з метою здепешлення переказів, покращання умов акумуляції заробітків мігрантів та їх спрямування на розвиток економіки. Потрібно стимулювати активнішу участь національних фінансових установ у забезпеченні грошових трансферів мігрантів в Україну, розвивати конкуренцію між ними.

Для запобігання перетворенню тимчасової міграції на постійну необхідно значно активізувати зв'язки з мігрантами в країнах перебування, налагодити систематичне поширення інформації про ситуацію в Україні, умови переказів, відкриття бізнесу, соціального та пенсійного страхування тощо.

Враховуючи ситуацію на ринку праці в Україні та проблематичність забезпечення громадян достойно оплачуваною працею вдома, необхідно домовлятися із зарубіжними державами про забезпечення цивілізованих умов трудової міграції, зокрема в рамках політики східного партнерства ЄС. Основним предметом переговорів може стати виконання українцями сезонних робіт, оскільки саме щодо цього існують більш реальні перспективи досягти порозуміння з країнами-реципієнтами. Особливого значення набуває укладення двосторонніх угод щодо соціального та пенсійного страхування, результативність яких та значення для мігрантів, вочевидь, є вищим, ніж угод про працевлаштування.

Таким чином, уже вкотре виклики міграційної ситуації в умовах кризи підтверджують необхідність активної державної політики у цій сфері, яка б забезпечувала захист інтересів і мігрантів, і суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. GMG Fact-Sheet on the Impact of the Economic Crisis on Labour Migration and Migrant Employment. – September, 2009.
2. World of Work Report 2009 : The Global Jobs Crisis and Beyond / International Labour Office ; International Institute for Labour Studies. – Geneva : ILO, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.laborsta.ilo.org
3. Awad I. The global economic crisis and migrant workers : Impact and response / International Labour Office, International Migration Programme. – Geneva : ILO, 2009. – 60 p.
4. International migration outlook : SOPEMI 2009 / OECD. – Paris : OECD, 2009. – P. 14.
5. Paradedmetriou D., Terrazas A. Immigrants and the Current Economic Crisis : Research Evidence, Policy Challenges, and Implications / Migration Policy Institute, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.migrationpolicy.org/publs/lmi_recessionJan09.pdf
6. Press conference on Global Migration. (20 November 2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/News/briefings/docs/2008/081120_Migration.doc.htm
7. Ratha F., Mohapatra S., Xu Z. Outlook for Remittance Flows 2008-2010 : Growth expected to moderate significantly, but flows to remain resilient // Migration and development Brief. – 2008. – N.8.
8. Ивахнюк И. Воздействие глобального экономического кризиса на миграционные тенденции и миграционную политику в регионе СНГ // The 17th OSCE Economic and Environmental Forum. Part 2 (Athens, 18-20 May 2009).

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osce.org/item/37833.html?c=RU>.
9. Чудиновских О. К вопросу о возможном влиянии кризиса на международную миграцию в России / О. Чудиновских Демоскоп weekly. [Электронная версия бюллетеня «Население и общество»]. – 2009. – 2-15 февраля. – №363-364 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://demoscope.ru/weekly/2009/0363/analit04.php>.
  10. Унал Ф. Экономический и финансовый кризис в странах Центральной и Восточной Европы и Содружества независимых государств : гендерные аспекты и политические решения / Ф. Г. Унал, Г. М. Докманович, Р. Абазов // UNIFEM6. – 2009.
  11. Зайончковская Ж. Миграция и кризис в России / Ж. Зайончковская // Украина в европейській та євразійській міграційних системах : регіональні аспекти. – К. : Стило, 2009. – С.27.
  12. О влиянии мирового финансового кризиса на миграцию (Рекомендации по вопросам политики Международной организации по миграции, Меморандум №1) // Демоскоп weekly. [Электронная версия бюллетеня «Население и общество»]. – 2009. – 16 февраля-1 марта. – №365-366 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://demoscope.ru/weekly/2009/0365/analit08.php>
  13. Офіційний сайт Федеральної міграції служби Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fms.gov.ru/upload/Vistuplenie_Romodanovskogo.doc.
  14. Is Immigration the Answer to the Current Economic Crisis? / Population Research Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pop.org/20081012930/is-immigration-the-answer-to-the-current-economic-crisis>

Малиновская Е.А. Миграции в условиях глобального финансово-экономического кризиса.

Исследованы перспективы развития миграционных процессов в условиях глобального финансово-экономического кризиса. Прослежено влияние кризиса на миграционные процессы в странах мира за четыремя основными взаимозависимыми направлениями: рост безработицы; уменьшение объемов переводов; ухудшение условий труда, усиление дискриминации и стигматизации мигрантов; изменения в политике стран назначения и происхождения. Установлено незначительное влияние «большой рецессии» на кардинальное уменьшение численности мигрантов. Изложены возможные последствия изменений мировой миграционной ситуации для Украины. Ключевые слова: глобальный финансово-экономический кризис, миграции, мигранты, уровень безработицы.

Malynovska O.A. Migration under Conditions of Global Financial and Economic Crisis.

Prospects of the migration processes' development under conditions of the global financial crisis are investigated. The influence of the crisis on migration in the world is observed by following four major interrelated areas: increasing unemployment; reducing the volume of transfers; deterioration of working conditions, increased discrimination and stigmatization of migrants; changes in policies of host and home countries. A little impact of "big recession" on the radical reduction of the number of migrants is found. The possible consequences of changes in global migration situation for Ukraine are set out. Keywords: global financial crisis, migrations, migrants, level of unemployment.

Надійшло 20.05.2010.